

CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA SATELE, CNEZII ȘI VOIEVOZII DIN ZARAND ȘI CÎMPIA ARADULUI

de

LIVIU BORCEA

Voievodatul bihorean din secolele IX—X a avut în cuprinsul său și teritoriul de la sud de Crișul Negru pînă la Mureș, constituit apoi în trei comitate distincte: Zarand, Arad și Cenad. Instituțiile feudale românești din această zonă au fost studiate deja, relevîndu-se vechimea, permanența și prezența lor în întregul spațiu de la nord de riul Mureș pînă la Crișul Negru, din inima Munților Apuseni, de la izvoarele Crișului Alb și pînă acolo unde, în cîmpie, sînt menționate așezări românești.¹

Ceea ce s-a subliniat cu relevanță a fost durata în timp a instituțiilor feudale de aici, datorată și pătrunderii tîrzii a regatului feudal dar și rezistenței cnezatelor și voievodatelor, a districtelor românești, în fața elementului colonizator². Slaba producție a solului, bogat mai ales în zăcămintele, n-a atras prea mult pe noii veniți în depresiunea Zarandului. Relativ tîrziu, în veacul al XV-lea, pătrund aici „oaspeți“ (*hospites*) aduși de regalitate la minele de aur, argint și cositor. Majoritatea lor s-a absorbit apoi în masa locuitorilor români din zonă. Cu atît mai mult acest fenomen s-a înregistrat în zona de cîmpie, unde procesul de colonizare cu populație alogenă s-a putut desfășura mai ușor și de aceea elementul românesc fie că a fost împins spre zone de deal și de munte fie că, atît cît a rămas, s-a asimilat cu timpul în masa elementului colonizator. Zarandul a constituit astfel o „țară“ aparte, un „comitat în comitat“, în care formele vechi de organizare băștinașe s-au păstrat pînă tîrziu, în seco-

¹ O bibliografie a problemei la S. Dragomir și S. Belu, *Contribuții la istoria așezărilor românești din Munții Apuseni (secolele XIII—XVI)*, în *Cumidava*, 1968, p. 67. Mai recent, Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II, Cluj-Napoca, 1979, p. 149, 275, 158, 421, 428; vol. III, p. 233—234, 237 etc., cu largi referiri și la probleme de demografie a teritoriului (în continuare, prescurtat: Pascu, *Voievodatul*); D. Prodan, *Domeniul cetății Șiria la 1525*, în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, 1960, p. 37—102 (în continuare, prescurtat: Prodan, *Domeniul Șiria*); A. Caciora, E. Glück, *Cnezate și voievodate românești arădene*, în *Studii privind istoria Aradului*, Buc., 1980, p. 151—174 (în continuare, prescurtat: Caciora-Glück).

² Pascu, *Voievodatul*, III, p. 520; Idem, *Structura social-juridică a țărănimii din Transilvania medievală*, în *Revista de Istorie*, t. 39, 1986, nr. 3, p. 241.

lul al XVIII-lea³. Aici și toponimele românești au rezistat în mai mare măsură decât în Bihor sau în Sălaj și Cîmpia sătmăreană⁴.

În cele ce urmează vom încerca să surprindem și să reconstituim, în măsura în care documentele au permis, districtele (voievodatele) românești, satele care le compuneau, prezența instituției cneziale și voievodate românești în Zarand și Cîmpia Aradului.

1. Cele mai vechi mențiuni documentare

Într-o zonă puternic locuită încă în secolele VIII—XI⁵ și pe care cercetările arheologice au punctat-o prin numeroase descoperiri care dovedesc continuitatea de locuire românească⁶, cele mai vechi atestări documentare sînt anterioare marii năvăliri tătaro-mongole. În ansamblul lor, frecvența mențiunilor sînt pe măsura volumului de documente emise de cancelaria regatului feudal, faptului că ele fiind acte juridice, reflectă relații la nivelul societății feudale din interiorul căreia pornesc aceste documente și pe care trebuie să le servească. Ele sînt mai rare înainte de 1241, mai numeroase în a doua jumătate a secolului al XIII-lea și începutul celui următor, ceva mai puține între 1241 și 1335⁷.

Încă în 1917, Silviu Dragomir atrăgea atenția asupra unei expresii dintr-un document emis la 1214: „*et predium nomine Makra videlicet Apa*“, unde toponimul de origine slavă cu sensul de „umezeală, lichid“ este precizat ca fiind identic cu „apa“, sensul slav „mocră“ preluat în ungurește *makra* fiind astfel tradus exact în limba română⁸. Ulterior, N. Drăganu a dat girul său acestei observații cu privire la toponimul păstrat azi de satul de la sud de Ineu⁹. Trebuie remarcat în acest caz că românii în loc să folosească varianta românească, au preluat încă înainte de apariția formei *Makra* pe cea slavonă *Mocrea*(a).

Documentul din 1214 este cu atît mai important cu cît nu face altceva decât să precizeze o formă de tranziție, o etapă în evoluția toponimului. Într-un act emis în jurul anului 1169 se menționează între posesiunile unei mănăstiri, *villa Aqua*¹⁰. Este vorba, așa cum rezultă la 1199, de mănăstirea Sf. Duh a comitelui Dionisie „care este așezată la riul Criș, lingă Mocrea (*Makra*)¹¹. În *Registrul de la Oradea* (1208—1235), la anul

³ S. Márki, *Arad vármegye és Arad sz. kir. város története*, vol. I, Arad, 1892, p. 503.

⁴ S. Dragomir și S. Belu, o.c., p. 69.

⁵ Vezi Șt. Olteanu, *Societatea românească la cumpănă de milenii (secolele VIII—XI)*, Buc., 1983, p. 24—25.

⁶ M. Barbu, *Săpăturile arheologice de la Arad-Vladimirescu. Campania 1979 în Ziridava*, 1980, p. 151 — aici și o bibliografie a problemei (nota nr. 1); În același volum: V. Boroneanț, *Săpăturile arheologice de la Cladova (jud. Arad) din anul 1979*, p. 120; M. Barbu, E. Dörner, *Cercetările arheologice de la Sîntana. Campania 1979*, p. 138.

⁷ Gy. Györffy, *Geographia historica Hungariae tempore stirpis Arpadianae*, Bdp., 1966, p. 167 (în continuare, prescurtat: Györffy).

⁸ S. Dragomir, *Studii din istoria mai vechi a Românilor de pe teritoriul diecezei arădene*, în *Transilvania*, 1917, nr. 1—6, p. 14—15.

⁹ N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomastice*, Buc., 1933, p. 309.

¹⁰ *Doc. priv. ist. României*. C. Transilvania, veacul XI, XII și XIII, vol. I, p. 357.

¹¹ *Ibidem*, p. 17.

1213 este menționat satul *Apa*¹² între mai multe așezări dispărute, din zona Ineu. Astfel într-o perioadă de numai 45 de ani, toponimul a cunoscut următoarele forme: 1169: *villa Aqua*, 1199: *villa Makra*, 1213: *villa Apa* și, în sfârșit, 1214: *Macra videlicet Apa*. Este clar că, la 1214 se considera necesar a se preciza că noul toponim, cel unguresc, preluat și el din limba română (sufixul *-rea* fiind înlocuit prin *-ra*), reprezintă aceeași așezare care înainte avea nume românesc: *Apa*¹³.

Nu este acesta un caz singular. Secolele XI—XII mai păstrează încă, fie și sub formă de tranziție, vechi toponime românești traduse apoi de scribii documentelor, în limba maghiară¹⁴.

Cu ocazia năvălirii tătar-mongole din 1241, canonicul orădean Rogerius amintește la sud de Tâmașda o formațiune teritorială cuprinsă la nord între Crișul Negru, la sud Crișul Alb iar la est și vest între două linii paralele ale unor fortificații de epocă romană sau post romană. În fruntea acestei formațiuni se afla voievodul din Geroh (*wayda de Geroh*), o așezare identificată cu Iermata Neagră. Voievodul de aici și oamenii din Adea au organizat apărarea de tătar-mongoli a satelor cuprinse în voievodat¹⁵.

În această zonă, în apropierea confluenței Cigherului cu Crișul Alb era situată cetatea Zarand precum și *castrum Makra*, care au aparținut, fără îndoială, populației românești de aici¹⁶.

La 1256 este menționată așezarea *Duburdun* cu mai multe sate așezate între hotarele sale (*cum pluribus villis infra suas metas existentibus*). Mai târziu, la 1337, aflăm ceva mai mult despre aceste așezări care constituiau, poate, o uniune de obști situată „a *Zad usque ad Kapw*“ deci la extremitatea de est a comitatului Arad, de-o parte și de alta a Mureșului, de la *Sad* la *Kapw* (=Poarta), probabil poarta unei prisăci sau, pur și simplu, ieșirea Mureșului din depresiunea Burjuc — Zam. Cu această ocazie sînt înșirate așezările *Pestws*¹⁷, Căprioara (*Kaprewar* — toponim evident românesc, adaptat cu multă stîngăcie la regulile de pronunțare ale limbii maghiare), *Boncho alio nomine Duburdun, Kadrassou*¹⁸ și *Wrkuta*. La 1340 despre *Kadrassou* aflăm că i se spune și *Kereztyennezhaza*¹⁹, deci o așezare cnezială românească. Să fie vorba oare aici de un grup de așezări constituite într-un cnezat?

¹² *Ibidem*, p. 52.

¹³ Vezi și I. Pătruț, *Onomastică românească*, Buc., 1980, p. 117.

¹⁴ Să menționăm cîteva din Crișana. 1075: lacul Rotunda și Ustura, pe malul stîng al Tisei (*Györffy*, p. 893; N. Drăganu, o.c., p. 292); 1214: *Calenda* (=Calda) *wyze*, care devine, la 1249: *Hewyo* (=Pîrîul Cald) — *Györffy*, p. 623, 643; la 1264: locul unde izvora pîrîul Drăgana: *Draganafew* (*Doc. priv. ist. României*, C. Transilvania, veacul XIII, vol. II, p. 54).

¹⁵ S. L. Endlicher, *Rerum Hung. Monum. Arpadiana*, Sangalii, 1849, p. 284; S. Márki, o.c., p. 99; Despre cnezii din *Carmen miserabile* vezi A. Decei, „*Canesii*“ călugărului Rogerius, în *Omăgiu lui Ioan Lupăș*, Buc., 1943, p. 212—214; I. Teorean, *Cnezatele și scaunele de judecată românești menționate de Rogerius în „Carmen miserabile“*, 1241—1242, Beius, 1941, p. 12; Pascu, *Voievodatul*, II, p. 162—163.

¹⁶ M. Rusu, *Cetățile Aradului*, în *Ziridava*, 1980, p. 169—170.

¹⁷ Așezare dispărută pe valea Peștișelului — *Suciu*, II, p. 385; la 1723 valea se numea Peștișel — *Györffy*, p. 176.

¹⁸ Așezare dispărută, pe lîngă Căprioara — *Suciu*, II, p. 347.

¹⁹ *Györffy*, p. 175; *Doc. priv. ist. României*, C. Trans., veacul XIV, vol. IV, p. 184 — menționată și într-un document din 1344.

Tot la 1256 este pomenită aşezarea *Phylupkue* „cum villis ad se pertinentibus“ pentru ca, la 1337, să aflăm şi numele acestora „*Stalatina, Perew, Stanizlohaza que alio nomine Gyurtanus vocatur et Feketethow que alio nomine Mychehaza vocatur*“. Toate aşezările menţionate sînt astăzi dispărute. *Phylupkue* a rămas în toponimie fiind localizat pe o hartă din secolul XVIII sub forma *Piatra Filip*, la sud-est de Sălcium^{19/a}.

Este de remarcat frecvenţa în documente a expresiei „*alio nomine ... vocatur*“ şi este greu de presupus ca etnia şi, deci, numele acestor aşezări să se fi schimbat în intervalul dintre 1256 şi 1337²⁰.

Să menţionăm aici o aşezare dispărută, pomenită într-un document din 1334: *Iwanch* şi pe care o hartă din 1723 o mai localizează sub forma *Ivancea*, situată la vest de Lipova, acolo unde Cladova se varsă în Mureş²¹. La 1439 pe valea acestui riu erau menţionate o serie de aşezări aparţinînd cetăţii Şiria: Cladova Ungurească, Cladova cnezului Nicolae (*Mikloskeneskaludvaja*), Cladova de Sus, *Zilvakkaludva*, Cladova Mică şi Cladova lui Ioan (*Janoskaludvaja*)²². Aceasta din urmă ar putea fi *Ivancea* unde la 1518 rezida un voievod cu numele Lazăr²³. Oricum, valea Cladovei cu aşezările sale şi cetatea de aici va mai oferi încă, fără îndoială, noi dovezi ale vechimii satelor şi instituţiilor româneşti din „această zonă“²⁴.

Este interesant şi numele satului atestat la 1340 sub forma *Both-anyaeghaza*, în comitatul Cenad. Toponimul se compune din trei elemente: *Both* + *any* + *eghaza*. Prima parte reprezintă numele *Both* sau *Botha* cu care ne vom mai întîlni ca familie voievodală românească, este adevărat ceva mai spre est, în Zarand. Se adaugă sufixul *-ani*, propriu aşezărilor româneşti semnificînd, ambele, „satul în care locuieşte familia Botha“²⁵. În sfîrşit, *-eghaza* precizează că aşezarea are biserică²⁶.

Instituţia feudală românească este menţionată pe malul drept al Mureşului la 1192, cu ocazia împărţirii domeniului Nădlac. O parte este luată în stăpînire de comitele Macarie iar cealaltă, de *monasterium Kenez*. Mănăstirea era, probabil, de rit răsăritean şi a fost înzestrată în 1223 de regele Ungariei cu drept de vamă a sării pe Mureş. Chiar dacă ea

^{19/a} Györffy, p. 176.

²⁰ Este caracteristic în privinţa tendinţei de traducere a toponimelor româneşti cazul din veacul al XV-lea al satului Tomeşti, încercat a se traduce prin *Thomestfalva* (1439) apoi, şi mai mult, prin forma *Tamasfalva*, pentru ca, în cele din urmă să învingă vechia, originara denumire *Thomesth* (1525), cea mai apropiată de forma ei din totdeauna — *Suciu*, II, p. 199.

²¹ Györffy, p. 179, nu exclude posibilitatea ca *Iwanch* să fie identică cu *Iuanhaza* atestată într-un document databil în perioada 1080—1090.

²² D. Csánki, *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában*, vol. I, Bdp., 1890, p. 734 (în continuare, prescurtat; Csánki).

²³ S. Dragomir, o.c., p. 18; O. Lupuş, *Voievozi şi cneji români în judeţul Arad*, Arad, 1941, p. 15.

²⁴ V. Boroneanţ, Pascu G. Hurezan, *Cimitirul din secolele XI—XII de la Cladova, jud. Arad*, în *Ziridava*, 1987, p. 67—74; în acelaşi volum: Idem, *Cetatea de la Cladova — reşedinţa voievodului Transilvaniei — Pouşa*, p. 78—84.

²⁵ Vezi şi alte cazuri: Botean, la 1366: *Bothyan*, la est de Oradea, pe malul Crişului Repede (C. Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. I, Buc., 1967, p. 97 (prescurtat: *Suciu*). Boteni, la 1349: *Boothaza*; Butani, la sud-est de Aleşd (de la numele But, frecvent în zonă). Forma Boteni, Boteşti este un toponim răsădit pe întregul teritoriu locuit de români (Vezi I. Iordan, P. Giştescu, D. I. Oancea, *Indicatorul localităţilor din România*, Buc., 1974, p. 88).

²⁶ Pare foarte puţin probabilă etimologia pe care o propune Györffy, p. 848: *Both* + *Any*, cel de-al doilea cuvînt însemnînd *mamă*.

nu mai apare după marea invazie tătar-mongolă, locuitorii satului sînt menționați încă și la 1330 (... a *populis villarum* ... Kenez²⁷).

Dacă la 1241 este menționat voievodul din Iermata Neagră și locuitorii din Adea, următorul conducător al unei comunități românești este amintit la 1339: voievodul Bogdan din Gyos și frații săi, într-un conflict cu magistrul Teudos²⁸. Așezarea, dispărută azi, se găsea pe malul Mureșului, la sud de Șemlac, deci în plină cîmpie a Aradului ca și Iermata Neagră din cîmpia Crișurilor. Să mai adăugăm că, la 1318, sate românești sînt menționate lingă Ineu, acolo unde dealurile încep a se pierde în cîmpie, sate ce aparțineau mănăstirii Dionisie, cea menționată la 1169, în legătură cu toponimul *Apa*²⁹. Trebuie subliniat faptul că așezările românești sînt, deci, atestate în egală măsură în zona de șes și de deal, în întregul teritoriu, indiferent de configurația geografică.

2. Districte românești de pe domeniul cetății Șiria pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea

Veacurile al XIII-lea și al XIV-lea marchează și în cîmpia de la nord de Mureș o mai puternică pătrundere a realităților românești în sfera de referire a documentelor. În Zarand și părțile arădene, de o parte și alta a Crișului Alb și afluenților acestuia, există numeroși cnezi și voievozi sau crainici, atestați documentar începînd cu veacul al XIV-lea și pînă tîrziu, la începutul celui de al XVIII-lea. Hălmagiu, unul din cele mai vechi centre voievodale românești din depresiunea Zarandului, are menționat la 1359 pe Bibarț, voievodul românilor de aici (*Bybarch wojyuoda Olacorum de Holmad*)³⁰. Spre deosebire de alte documente în care sînt menționați cnezi sau voievozi cu ocazia diferendelor între nobili, împărțiri de moșii sau confirmarea unor titluri pe care le poartă, voievodul de Hălmagiu apare într-un cu totul alt gen de document. El este citat de regele Ungariei pentru a se înfățișa „înaintea noastră” într-o pricină importantă dacă s-a ajuns cu ea la instanța supremă. Mai ales că de partea cealaltă se afla văduva lui Reman românul, fost urburariu al Zlatnei. Este, deci, un proces între nobili, despre care nu avem însă nici o altă informație. Nu este exclus ca pricina să fi pornit din opoziția voievodului de a se extrage aur de pe teritoriul voievodatului său, așa cum se va întîmpla peste un secol, la 1445, cu alți voievozi din aceeași zonă. La un interval de douăzeci de ani apar astfel atestați doi conducători ai unor obști românești aflate la mare depărtare una de cealaltă: voievodul Bogdan într-o așezare în plină cîmpie (1339) și voievodul Bibarț, în inima Munților Apuseni, pe cursul superior al Crișului Alb.

Între Munții Zarandului și Bihorului, în cetatea naturală a depresiunii Brad—Hălmagiu, pînă sus, la izvoarele Crișului Alb, se aflau o sumedenie de sate românești. Atestarea lor documentară relativ tîrzie

²⁷ Györffy, p. 860—861; E. Glück, *Cu privire la istoricul părților arădene în epoca voievodatului lui Ahtum*, în *Studii privind istoria Aradului*, p. 133.

²⁸ *Caciara-Glück*, p. 160.

²⁹ *Doc. priv. ist. României*, C., sec. XIV, vol. I, p. 294—295.

³⁰ *Doc. Rom. Hist.*, C., vol. XI, Buc., 1981, p. 452—453.

dovedește faptul că administrația statului feudal a ajuns să stăpânească aici efectiv abia la începutul veacului al XV-lea. În 1390 pe domeniul cetății Șiria sînt menționate șase districte românești: Hălmagiu, Ciuci (=Virfurile), *Kapolna*, *Keresfew*, Arăneag și Cladova³¹. În 1404 se adaugă un district românesc menționat sub forma *Fejerkeres* (=Crișul Alb).

Soarta majorității voievodatelor românești din Zarand și cîmpia Aradului este strîns legată de istoria cetății și domeniului Șiria deosebit de agitată mai ales în prima jumătate a veacului al XV-lea cînd și-a schimbat stăpînii de mai multe ori. Cauzele acestor schimbări sînt multiple. Nu atît bogăția pămîntului, calitatea sa necesară agriculturii și, deci, veniturile satelor, cît, mai ales zăcămintele de metale mai ales prețioase, existente sau posibile, bogăția în aur a aluviunilor provenite din riuri.

Cetatea Șiria se pare că a fost ridicată la sfîrșitul veacului al XIII-lea căci la 1318 este atestat aici, în calitate de castelan, Dezideriu fiul lui Dionisie de Hedervari³². În 1433—1438 este încă cetate regală³³, pentru ca, la 1439, regele Albert s-o doneze despotului sîrb Gheorghe Brancovici,, refugiat în Ungaria în urma unui atac turcesc care a dus la căderea capitalei Serbiei, Smederevo, în mîna otomanilor³⁴. În anul 1441 regele Vladislav I îi retrage dreptul asupra cetății și domeniului deoarece, în 1440, Brancovici a părăsit Transilvania și s-a stabilit la Veneția³⁵, dînd-o lui Ladislav Marothi, comitele comitatelor Bekes, Arad și Zarand. Totuși, în 1442, dieta o predă reginei Elisabeta³⁶. Se pare însă că Brancovici n-a renunțat la drepturile sale asupra domeniului Șiria căci, în 1444 el este cel ce o predă lui Iancu de Hunedoara ca o compensație pentru efortul financiar al voievodului Transilvaniei în „campania cea lungă”³⁷. Iancu este instalat în noua posesiune la 20 martie 1445.

În 1444 aparțineau domeniului și tîrgurile: Șiria, Gașa, Mîsca³⁸, Baia de Criș, Băița precum și 7 districte (voievodate românești): Cladova, Arăneag, *Kapolna*, Ciuci, *Fejerkeres*, Hălmagiu și Ribîța. Față de 1390 și 1404 se adaugă, deci Ribîța³⁹, dar dispare *Keresfew* (=Obîrșia Crișului), care se va fi contopit în voievodatul Crișcior, dacă nu cumva vor fi fost unul și același. În 1452 cînd se convoacă „adunarea generală a scaunelor românești”, se precizează că ele sînt șapte la număr⁴⁰. După moartea lui Iancu de Hunedoara, în 1456, cu toate protestele familiei Marothi, La-

³¹ E. Lukinich, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum*, Bdp., 1941, p. 398.

³² E. Fügedi, *Vár és társadalom a 13—14. századi Magyarországon*, Bdp., 1977, p. 210; A. A. Rusu, *Castelani din Transilvania în secolele XIII—XIV*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca*, 1979, p. 90—91. Privind cetatea și realitățile de pe domeniul ei vezi și O. Greffner, *Cetatea Siria. Contribuții monografice*, Arad, 1976.

³³ Csánki, p. 722.

³⁴ M. P. Dan, *Un stegar al luptei antiotomane* — Iancu de Hunedoara, Buc., 1974, p. 37.

³⁵ Csánki, p. 722; M. P. Dan, o.c., p. 37.

³⁶ Csánki, p. 723.

³⁷ C. Mureșan, *Iancu de Hunedoara*, Buc., 1968, p. 100, 127.

³⁸ La 1477 este menționat aici și un castrum — Csánki, p. 724.

³⁹ „Castrum... Vilagosvar vocatum cum... districtibus Kaladwa, Aramyag, *Kapolna*, Chwch, Feyerkeres, Halmagh, Ribiche... et valachis castrensibus in Comit. de Zerand et Orodienis existentibus (Fejer, Genus I. Corvini, p. 74, apud N. Den-suşianu, *Revoluţiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria, 1784—1785*, Buc., 1884, p. 54); Csánki, p. 723.

⁴⁰ S. Márki, o.c., p. 500.

dislau și Matei Corvin cedează domeniul Șiria lui Mihai Szilagyi, în posesia căruia rămîne pînă la moartea acestuia. Apoi, prin intermediul văduvei, domeniul trece în posesia familiei Báthori. La 1464, cînd are loc această trecere sînt amintite pe lingă districtele de mai sus și zăcămintele de aur, argint și cositor din așezările și tîrgurile: Arăneag, Cladova (*Kalodvapataka*)⁴¹, *Kapolna*, Băița și Baia de Criș⁴².

Domeniul a rămas în mîna familiei Báthori pînă în septembrie 1565 cînd Ioan Sigismund l-a luat de la Andrei Báthori prin *nota infidelitatis* donîndu-l sfetnicului polonez al reginei Isabella, Nisowski⁴³, sub numele de domeniul Baia de Criș, cu un total de 90 de așezări.

Cu privire la identificarea districtului *Fejerkeres* (Crișul Alb) există două posibilități. N. Drăganu, preluînd ipoteza lui S. Dragomir, susținea că voievodatul își trage numele de la sediul său, Crișcior, toponimul cu sensul de „Crișul Mic” justificînd această deducție⁴⁴. Încilinăm să credem însă că este vorba despre așezarea Baia de Criș, atestată la 1390 sub forma *Feyr-keresbanya*⁴⁵ (=Baia de Crișul Alb), iar la 1444, *oppidum Feyer-keresnaghbanya alio nomine Czibebanya*⁴⁶. Precizarea *naghbanya* (baia mare) se făcea spre a o deosebi de „baia mică”, adică de Băița, important centru minier și el la acea vreme. Voievodatul Baia de Criș nu includea și tîrgul care, fiind oraș minier, se bucura de privilegiile orașelor regale. Știm că, în 1427, Baia de Criș era oraș (*civitas*). Sînt menționați cei ce confereau acum așezării acest caracter: judele, jurații, orășenii și oaspeții, cu toții bucurîndu-se de privilegiile specifice orașelor regale. Cu această ocazie orașul este înzestrat și cu două sate: Țebea (*Cyba iuxta montanas civitatis Altumburg adiacens*) și Risca (*Ryska*)⁴⁷. Un deceniu mai tîrziu (1438), Baia de Criș este luat, ca oraș, sub protecția sa de către regele Albert, împreună cu alte patru tîrguri miniere din zonă⁴⁸.

Că tîrgul Baia de Criș era un domeniu separat față de districtul cu același nume o dovedește și faptul că deși familia Moga stăpînea acest district (vezi la 1440, Șerban fiul lui Moga), ei sînt instalați prin Ștefan abia la 1523 „ca voievod al nostru în locurile ce țin de tîrgul nostru Baia de Criș”⁴⁹. Aceasta după ce, la 1519, regele Ludovic al II-lea a întărit din nou privilegiile orașului⁵⁰. În urbariul din 1525 sînt menționate separat satele orașului Baia de Criș (*Possessiones due pertinent ad civitatem Kerezbanya*). Față de 1427 cînd avea numai două așezări, acum sînt patru: Rișca, Țebea, Țebea de Jos și Căraci⁵¹. Între acestea nu apare

⁴¹ Atestată documentar prima oară la 1308 cu ocazia întemeierii aici a unei mănăstiri pauline. Inconsecvența ortografiei: *Kalodwa* (1308), *Galadua*, *Galadna* (1333) indică o zonă locuită deja, numele fiind luat probabil de la forma *Gladova* (*Györffy*, p. 179).

⁴² Csánki, p. 723.

⁴³ L. Köváry, *Erdély történelme*, vol. III, Cluj, 1860, p. 182; B. Hóman-Gy. Szekfű, *Magyar történet*, vol. III, Bdp., 19, p. 305.

⁴⁴ N. Drăganu, o.c., p. 311—312.

⁴⁵ E. Lukinich, o.c., p. 398.

⁴⁶ Csánki, p. 723.

⁴⁷ *Transilvania*, 1872, p. 271; Csánki, p. 729, 743.

⁴⁸ Pascu, *Voievodatul*, II, p. 158; III, p. 237.

⁴⁹ Șt. Pascu-Vl. Hanga, *Crestomație privind istoria statului și dreptului R.P.R.*, vol. II, Buc., 1958, p. 127.

⁵⁰ *Istoria României*, II, p. 639.

⁵¹ Prodan, *Domeniul Șiria*, p. 58—59.

orașul Baia de Criș care este menționat separat (*civitas Kerezbanyah*)⁵². Regimul privilegiat al orașelor și ȋrgurilor care nu făceau parte nemijlocită din districtele în care erau amplasate deși erau preponderent românești și ele, reiese și din actul de donație din 1444 prin care Gheorghe Brancovici cedează domeniul cetății Șiria lui Iancu de Hunedoara și unde se precizează, separat, dreptul de patronat (*jure patronatus*) asupra bisericilor și capelelor „atit creștine cît și românești“ (*tam christianorum, quam valachorum*) din ȋrgurile Șiria, Galșa, Mîsca, Baia de Criș și Băița⁵³.

La 1439, cu ocazia cedării domeniului către Gheorghe Brancovici sînt menționate așezările de pe cuprinsul teritoriului subordonat cetății Șiria, împărțite în următoarele districte românești, cu așezări românești chiar dacă nu întotdeauna numele lor indică acest lucru:

CLADOVA, Mîsca, *Magyar Kaldva, Mikloskeneskaludvaja, Szevden, Jánoskaludvaja, Disznopataka, Felső-Kaludva, Szilvak-Kaludva, Kis-Kaludva, Sivegh*, 2 predii *Zilvagh*.

ARĂNEAG, *Felső-Aranyak, Miladini Janos-falva, Pálfalva, Medvefalva, Nemesfalva, Csernifalva, Zibuk* (praedium), *Hasznaradamelfalva, Csernek*.

KAPOLNA, Răstolț (de Jos și de Sus), Gurahont, *Mikodanhoncsa, Lukácsútja, Pokolfalva, Zeldiș*, Buceava (două), *Harnyakfalva, Solmosfalva, Kományfalva, Secaș* (de Jos și de Sus), *Kirsapétarlakása, Jaruslófalva, Mustești, Tivadarfalva, Filipmihályfalva, Pap-Istvánfalva, Tótfalu, Váncsfalu, Karvagyörgyfalva, Liffthalva, Jugafalva, Almaș* (de Sus și de Jos), *Fistető, Sztaniszlófalva, Rostoci, Pleșcuța, Lubsanfalva, Lonkafalva, Magasdemeterfalva, Dalafalva, Căcărău, Doncenii, Oprisafalva, Aciua, Aciuița, Aciuva* (azi, Avram Iancu), *Tivadarfalva, Cîl* (de Sus și de Jos), Tălaci, Mădrigești, Bontești, *Kis Kapolna, Honțisor, Budești, Kermezőfalva* precum și prediile: *Kremenosa* (=Cremeneasa!), *Halmakfalva, Cristefalva, Stanomirtelke, Dragulyafalva*.

CIUCI (azi Virfurile), *Achwa*, Măgulicea, Lazuri și două predii cu numele *Achwa* (de Sus și de Jos).

BAIA DE CRIȘ, *Dachya, Țebea, Vallya, Căraci*, Buceava (de Sus și de Mijloc), *Bokorstan-Buchwața, Samsfalva, Tomești, Brotuna, Băsărăbița, Țiulești, Leauț, Dobroț, Țirnavă, Rișculița, Rișca, Felső Vattya Vattya*, Luncoiu de Sus, Mihăileni, Blăjeni, Hălmăgiu, Hălmăgel, Țarmurea, Ociu, Băsărăbeasa, *Also Tornova*, Lunca, *Also Buchava, Tiszafalva, Drugumerfalva, Kisolch, Birtin, Cărstău, Tătărești* (de Criș), Po-dele, *Nagojafalva, București, Cărechiu, Buceș, Stănița, Kőmegefalva, Crișcior, Șesuri, Țărățel, Zdrapți, Potingani*.

RIBIȚA, Valea, Vaca, Junc (azi Dumbrava de Jos), Luncoiu de Jos, Ruda (-Brad), Stejărel, Ribicioara, Uibărești, *Romanfalva, Bulzești, Mes-teacăn, Brad, Valea Bradului*.

⁵² *Ibidem*, p. 57.

⁵³ *Hurmuzaki*, I/2, p. 696—698; S. Dragomir, o.c., p. 25.

BAIȚA, Ormindea, Crăciunești, Călimănești, Kis Kajan, Săliște, Hărțagani, Trestia⁵⁴.

La 1439 domeniul cetății Șiria se compunea, deci, din 148 așezări și 10 predii la care se adaugă 25 așezări nelocalizabile, în cea mai mare parte românești și ele. Tîrgurile Șiria și Galsă nu sînt cuprinse în nici unul din districtele menționate. Asupra structurilor sociale din aceste districte vom reveni mai jos, atunci cînd, în veacul al XIV-lea datele sînt ceva mai numeroase.

La 1461 voievozii de Ciuci primesc *nova donatio* pentru satele Vidra, Măgulicea și prediul *Namez*⁵⁵, ceea ce nu înseamnă că autoritatea lor se întindea numai asupra acestor așezări.

Crișciorul, chiar dacă este cuprins în districtul Baia de Criș la 1439, a fost reședința unei formațiuni politice românești deosebit de importante, dovedită de puterea voievozilor atestați aici la începutul secolului al XV-lea (1404 și 1415), în documente și în ctitoria rămasă peste veacuri⁵⁶. Jupanul Bălea (Balea, Boalya), era fiul lui Boar și avea ca soție pe Vișa⁵⁷. Pisană bisericii înșiră și pe ceilalți membri ai familiei, între care și fiicele ctitorului. Sora și Filca. La Ribița, la începutul secolului al XV-lea sînt menționați jupanul Vladislav și fratele său Nicolae (Miclăuș), biserica de aici purtînd hramul Sf. Nicolae⁵⁸.

Secolul XIV și primele decenii ale celui ce a urmat reprezintă, se pare, perioada de maximă înflorire a voievodatului Crișcior și Ribița. Ridicarea familiei Moga a făcut ca centrul vieții social-politice și administrative românești din zonă să se deplaseze spre Hălmașiu pentru ca, în primele decenii ale secolului al XVI-lea, Baia de Criș să devină cel mai important centru administrativ al Zarandului. La aceasta a contribuit și intensificarea exploatării zăcămintelor miniere

În sfîrșit, să amintim aici și satele aparținînd de cetatea Agriș⁵⁹, mai ales că, în cele din urmă, și acestea vor fi integrate în domeniul Șiria. În 1406 prin moartea fără urmași (*defectum seminis*) a lui Ladislau de Agriș, domeniul ajunge în mina coroanei iar regele Sigismund de Luxemburg îl donează magistrului Andrei Tétényi de Căpruța. Cu această ocazie sînt nominalizate patru sate ungurești și 14 sate românești (*ville sclavonicales*, în realitate *valachales*)⁶⁰. Este de reținut raportul între satele ungurești și cele românești într-o zonă preponderent de cîmpie. Cele ungurești erau: Agriș, *Chuch*, *Kazmer*, *Chumothelske*, ultimele două cu precizarea *possessio deserta*. Cele românești: *Chernechfalua*⁶¹, trei așe-

⁵⁴ Csánki, p. 724—749; Fr. Pesty, *Magyarország helynevei*, Bdp., 1883, p. 421—423.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 750.

⁵⁶ Cu privire la ctitoriile din Zarand vezi, mai ales, S. Dragomir, *Vechile biserici din Zarand și ctitoriile lor în secolele XIV—XV*, în *Anuarul Comisiunii Monumentelor istorice pentru Transilvania pe anul 1929*, Cluj, 1930, p. 1—36.

⁵⁷ Jupe sau jupanate în fruntea cărora erau jupanii, au fost formațiuni teritorial-politice peste care s-au suprapus apoi districtele românești (V. Achim, *O instituție românească în Banatul medieval: adunările obștești din districte*, în *Revista de Istorie*, t. 41, 1988, nr. 2, p. 191—192).

⁵⁸ Csánki, p. 731—749.

⁵⁹ Lîngă Agrișu Mare, com. Tîrnova, j. Arad.

⁶⁰ Csánki, p. 722; S. Márki, o.c., p. 497.

⁶¹ Așezare dispărută, lîngă Arăneag. Apare și la 1439 (*Csernyfalva*), 1464 (*Chernesfalva*) și 1525 (*Chernez*) — Csánki, p. 728; Prodan, *Domeniul Șiria*, p. 96.

zări cu numele Șiclău (Mare, de Mijloc și de Sus), *Feyereghaz*⁶², două cu numele *Dombpapfalua* (una în părțile Ineului și alta, posibil, identică cu Dombegyház, în R.P.U.). Următoarele 7 sate nu pot fi localizate nici măcar cu aproximație: *Rathmananfalua* (sau *Rathinwa*), *Dorozlofalwa*, *Papfalua*, *Lalfalua* și 3 *Balamerfalua*⁶³.

Din domeniul cetății Șiria făceau parte și numeroase sate care, deși românești, nu erau cuprinse în districtele sau voievodatele menționate de documente⁶⁴.

3. Cîteva date cu privire la familia voievozilor Moga de Hălmagiu

Soarta unor formațiuni politice românești cum sînt voievodatele și cnezatele poate fi urmărită uneori prin fruntașii săi, voievozii și cnezii. Chiar și acest lucru este posibil numai în măsura în care ei au ajuns să se afirme în relațiile cu alți feudali, cînd au pătruns și ei, într-un fel sau altul, în sfera de referință a documentelor.

Astfel familia Moga de Hălmagiu este amintită prima oară la 1410 cu ocazia unei pricini ce ar fi urmat să se judece în fața scaunului de judecată al districtului Beiuș, reprezentat de „*Petrus Vajda ac universii Kenezii et iurati de pertinentiis ejusdem Belenes*”. Serban fiul lui Moga de Baia de Criș (*filium Moga Serban de Fejerkeres*) nu s-a înfățișat în instanță și astfel a pierdut în fața lui Bogdan, probabil tot un voievod, dar acesta trebuie să fi fost din părțile Beiușului dacă pricina a ajuns în fața scaunului de judecată de aici⁶⁵.

În 1445 „nobilul bărbat Moga” este atestat împreună cu voievozii Ladislau de Bolya (probabil Boia-Bîrzii, lingă Deva), Ștefan de Birtin, Ioan de *Fenywpataka*⁶⁶, Șerban și Ioan de Ribîța⁶⁷. Interesant este documentul din 31 iulie 1446 emis de Iancu de Hunedoara la Apold către voievodul Moga și către „*officiali castri de Maroth in oppido Keresbanya constituto*”⁶⁸. Și aici, ca și în cazul lui Șerban din 1410, voievodul Moga rezidează tot în Baia de Criș unde probabil îndeplinea vreo dregătorie dacă nu cumva chiar pe cea de jude al orașului deoarece el este pomenit în document primul și este nominalizat, pe cîtă vreme ceilalți sînt amintiți global, ca „oficiali”. Ambele aceste documente evocă o pricină asemănătoare cu cea prezentată în actul din 1359: dreptul la exploatarea

⁶² Așezare dispărută, lingă Cuvin (*Györffy*, p. 175).

⁶³ *Csánki*, p. 722.

⁶⁴ N. Drăganu, o.c., p. 309—313; I. Pătruț, o.c., p. 107.

⁶⁵ *Transilvania*, 1872, p. 200.

⁶⁶ I. Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Partea I-a, Sibiu, 1892, p. XIII identificată această așezare cu Brad, ceea ce n-ar fi exclus sensul denumirii în limba română fiind *Piriul Bradului* sau *Valea Bradului*. La Suciu, I, p. 101 tîrgul Brad apare atestat prima oară la 1585: Brad, la 1599: *Rudabania*, care ni se par a fi atestări tîrzii. *Csánki*, p. 731 nu precizează decît că aparținea districtului Ribîța din cadrul domeniului Șiria.

⁶⁷ *Hurmuzaki*, XV/1, p. 33.

⁶⁸ *Ibidem*.

aurului pe teritoriul voievodatelor românești, rezervat în exclusivitate puterii centrale, realitate cu care, probabil, voievozii români nu se vor fi împăcat.

La 10 aprilie 1451, Iancu de Hunedoara a întărit un voievod din familia Moga asupra voievodatelor *Kapolna*, Hălmagiu și Băița pe care, potrivit documentului, le-a stăpinit și înainte, împreună cu fii săi Mihai și Sandrinus⁶⁹.

În a doua jumătate a secolului al XV-lea reconstituirea arborelui genealogic al voievodului Moga este destul de dificilă, aproape imposibilă. Greutatea constă în faptul că documentele nu precizează prenume, limitându-se numai la cel de familie. Cel mai bine conturat este Ștefan, fiul lui Petru Moga (cel răposat la 1514), fratele lui Ioan și Mihai, care la 1523 își avea reședința la Baia de Criș și în timpul căruia se realizează conscrierea domeniului Șiria din 1525⁷⁰. La 1514 cei trei fii ai lui Petru Moga erau atît de puternici încît puteau să doneze, la rîndul lor, sate, altor voievozi⁷¹. La mijlocul secolului sînt menționați Valentin și Ioan Moga căzuți la asediul cetății Timișoara (1552)⁷². Un deceniu mai tîrziu se întocmește o conscriere a comitatului Zarand în care raporturile de proprietate sînt serios bulversate. Domeniul Șiria aflat la 1561 în posesiunea lui Andrei Báthori se reduce la 25 de localități și un district, cel al Căpilnei (*Kapolna*), fără a se preciza nici numele și nici numărul localităților componente ale districtului. Familia Moga deține pe domeniul Șiria abia zece așezări⁷³.

Nu avem alte știri despre familia Moga decît spre sfîrșitul veacului cînd, la 1577, este menționat Lupu Moga⁷⁴. La 12 noiembrie 1600 un Ioan Moga este vicecomite al comitatului Zarand iar un Wolfgang (= Lupu) Moga, probabil cel din 1577, este menționat între juzii nobililor din același comitat („*Joannes Moga vice comes comitatus de Zarand, Nicolaus Zturza de Lonka, Wolfgangus Moga de Halmagy iudices nobilium comitatus de predicta Zarand*”⁷⁵). Documentul redactat la Baia de Criș evocă o stare de lucruri din Transilvania de după bătălia de la Mirăslău (septembrie 1600), cînd Mihai Viteazul a pierdut Transilvania și cînd nobilimea a început persecuțiile împotriva adepților temerarului voievod român. Se pare că familia Moga și-a păstrat încă puterea în Zarand, probabil nu pentru multă vreme, căci la 1652 și 1653 este menționat un Gavril Moga care și-a zălogit pămînturile de la Hălmagiu⁷⁶.

Oricum, voievozii din familia Moga pot fi găsiți în documente aproape două secole și jumătate (1410—1653) dacă nu cumva și acel Bibarț de la 1359 este din aceeași familie.

⁶⁹ Csánki, p. 753.

⁷⁰ Prodan, *Domeniul Șiria*, passim.

⁷¹ Caciora-Glück, p. 162.

⁷² S. Márki, o.c., p. 360.

⁷³ S. Márki. *Arad- és Zaránd vármegye 1558—1565*, în *Tört. Tár*, 1895, p. 358—370. Acestea erau: Hălmagiu, *Bolgarfalva*, Bertond (Brotuna?), Lunca, Ribița, Luncșoara, Brad, Mesteacăn, Crișcior, Cil, *Csaga-Szenicze* (Țebea?).

⁷⁴ Caciora-Glück, p. 162.

⁷⁵ A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. VI, Buc., 1933. p. 264—266 (în continuare, prescurtat Veress).

⁷⁶ S. Márki, *Aradvármegye és Arad*..., p. 360.

4. Sate, cnezi și voievozi în secolul al XVI-lea

Datorită conscrierii din 1525 avem o situație ceva mai clară privind întinderea districtelor românești pe domeniul cetății Șiria. Desigur situația nu este identică cu cea de la sfârșitul secolului al XIV-lea sau de la mijlocul celui următor deoarece și în relațiile de proprietate s-au produs importante schimbări. La 1525 este însă conservată încă, o stare de lucruri care pe la mijlocul secolului al XVI-lea se va schimba radical. Districtele românești menționate la 1390 își continuă existența, clarificându-se în mare măsură și întinderea lor. Ele sînt reunite acum în cele două voievodate ale lui Ștefan Moga, unul din ele mai mare, altul mai mic. În fruntea celui de-al doilea se afla voievodul Botha, probabil în relație de vasalitate față de primul. Despre familia Botha nu mai avem alte informații decît una la 1574 cînd sînt nominalizați voievozii Francisc și Alexandru Botha la Beliu⁷⁷ și la 1594 un voievod Botha la Neagra, nu departe de Dezna. La 1525 în cele două voievodate sînt 49 de așezări cu 724 familii⁷⁸.

În afară de voievodatul lui Ștefan Moga într-o serie de așezări sînt menționați și cnezi. Satele de la sud de pasul Vălișoara nu au nici unul cu excepția așezării Hărtăgani (cnezul Hercyeg). Este interesant sensul acestui toponim provenind dintr-un antroponim de origine germană, posibil prin filieră, însemnînd „duce” (*dux*), deci voievod. Așezările de aici sînt situate pe valea Căianului care se varsă în Mureș și pe afluenții acestei văi, așezări grupate în jurul Băiței. Din punct de vedere geografic această zonă nu face parte din Zarand și, deci din Crișana, dar faptul că această comunitate de așezări a aparținut unor voievozi din Zarand, a făcut ca ea să graviteze totuși spre districtele de pe valea Crișului Alb. Din acest voievodat făceau parte: Hărtăgani, Trestia, Crăciunești, Peștera, *Kelemenesth* (=Călimănești, pe lingă Crăciunești), Ormindea și *Nagoiza* (=Negoița, pe lingă Curechiu). La Băița sînt amintiți la 1451, așa cum am văzut, voievodul Moga și fiii săi Mihai și Sandrinus⁸⁰. Tot aici aparținea așezarea dispărută azi, *Rakos*, al cărui nume îl păstrează valea Racăș, afluent al Căianului ce izvorăște de sub Ruda Muncelului și *Kaynelesth* (=Ciinelești) unde rezida *Michael crainik*⁸¹.

Se pare că un voievodat aparte formau satele de sub pasul Vălișoara, spre nord, pînă la Brad: Luncoiu de Jos și de Sus, Scroafa (*Scroph*a, azi Stejărel), Ruda-Brad, Valea Lungă (azi înglobat în Luncoiu de Jos, amintirea i-o păstrează un afluent al Luncoiului cu acest nume).

De la izvorul Crișului Alb, toți afluenții acestuia pînă la Crișcior sau poate pînă la Brad, constituiau o întinsă zonă cuprinzînd voievodatul Izvoru Crișului (*Keresfew*), din care, la 1525, nu făcea parte importanta

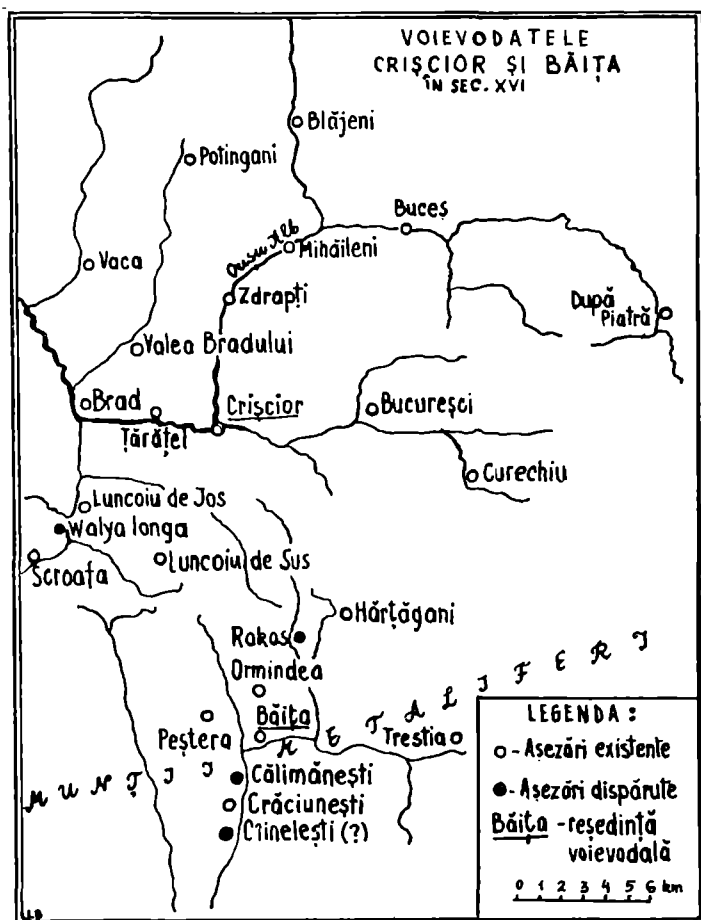
⁷⁷ Idem, *A Fekete Körös és vidéke*, Oradea, 1877, p. 38.

⁷⁸ *Caciora-Glück*, p. 168.

⁷⁹ Cu privire la evaluarea populației domeniului Șiria vezi Pascu, *Voievodatul*, II, p. 421—422.

⁸⁰ *Csánki*, p. 753.

⁸¹ Prodan, *Domeniul Șiria*, p. 66.

așezare Crișcior (nici Zdrapți, nici Tărățel, așezări imediat învecinate). Făceau parte la această dată satele: Blăjeni, unde este pomenit și un locuitor Petru Bibarț, al cărui nume evocă pe voievodul de la Hălmașiu din 1359, Buceș unde rezida *Jowannes crainik*, După Piatră, Stânița cu *Marko kenez* și *Demetrius kenez*, Mihăileni cu *Merre kenez*. La Valea Bradului sînt amintiți *Thodor popa* și *Opriș popa*, la București (în 1525, *Bukuresth*, deci *București*) *Michael kenez Plese*. Tot aici mai trebuie amintită și așezarea Curechiu în care, la 1525, nu exista cnez.

Pe valea Uibărești, afluent de dreapta al Crișului Alb, la Ribicioara, este menționat crainicul Ioan, la Grohot — Ioan Strava, tot crainic. Aici mai sînt menționate Ribîța (*Ribicha mare*), Bulzești și *Wy Falw* (=Satu Nou) al cărui loc de așezare nu se poate stabili cu precizie.

Pe un alt afluent de dreapta al Crișului Alb — Obîrșia — sînt amintiți cnezi la Tirnăvița (*Nagomiria kenez*), Obîrșia (*Andreas kenez*) iar la Tomești un *Johannes crainicus*. Tot aici se aflau, ca posesiuni ale aceluiași voievod Ștefan Moga, satele Dobroț, Leauț și o așezare dispărută

era, în 1439, constituit din 45 sate și 5 predii⁸⁴. La 1525 din același district făceau parte 60 de așezări împărțite tot în două voievodate, De fapt aici sînt înglobate trei din cele șase districte menționate la 1390: *Kapolna*⁸⁵, *Arăneag*⁸⁶ și *Cladova*⁸⁷.

Cît de inconsecvent sînt transcrise numele satelor în conscrieri este dovedit de faptul că la 1525 din totalul de 60 de așezări menționate la *Kapolna Wydeke* numai 18 pot fi urmărite în conscrierile perioadei 1439—1464. Acest lucru nu numai pentru că unele au dispărut ori și-au schimbat numele ci și pentru faptul că ele erau superficial transcrise, nu întotdeauna pe baza contactului cu satele nominalizate. La acestea se adaugă și lipsa unor reguli de ortografie.⁸⁸

În jurul așezării *Kapolna* exista în secolul al XVI-lea o mare densitate de așezări, grupate mai ales pe valea Sighișoarei și afluenților săi dar și pe valca Crișului Alb, la est și vest de locul unde aceste două râuri se unesc. Este vorba de Honțșor, *Tryhwch* și *Pokol Falwa* (așezări dispărute, pe lângă Gurahont), Secașul de Jos și de Sus (azi a rămas numai cel de Jos), *Kerse Falva*, *Ferichora* (contopită în Mustești, lângă Gurahont), unde se afla un cnez, *Istwan Cwka*. La Secaș, la sfîrșitul secolului al XVI-lea este menționat voievodul Petru More⁹⁰. Tot în această zonă se găseau *Jarazlo Falwa*, cu un cnez ce se numea Mircea, Bonțești și Mustești. În această din urmă așezare, la 1525, este pomenit cnezul *Georgius Muzta*⁹⁰. El trebuie să fie descendentul aceluși Gheorghe Musta sub numele căruia figura satul la anii 1439 (*Mosta György falva*), desigur și el tot cnez aici⁹¹.

Între Gurahont și Brazii, în același district *Kapolna*, se aflau șase sate românești, azi dispărute ca nume: Finațe, Iliești, Vlădești, Zărești, Mozochești, Bălești. N-ar fi exclus ca reședința voievodatului să fi fost acum la Zeldiș (azi Iacobini) unde locuia voievodul Curtul Si⁹² și unde este menționat și un preot, Toader Stan. Satul Buceava-Șoimuș era încă despărțit în două: Buceavița și Șoimuș. Tot pe aici se afla satul Pănușești unde 11 capi de familie purtau numele de Pănușe și așezarea *Dragula Falwa* menționată la 1441 (*Dragoyafalwa*), la 1445 (*Dragwyafalwa*) și la 1464 (*Draculyafalwa*)⁹³.

⁸⁴ Fr. Pesty, o.c., p. 421—422.

⁸⁵ Prodan, *Domeniul Șiria*, p. 79—92.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 94—95.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 96—98.

⁸⁸ Un exemplu de menționare diferită, pînă la schimbarea totală a unui toponim îl oferă așezarea *Mesteacădm*. Încercarea de a impune, la 1439, forma tradusă, *Nyirpatak* (=Pîrîul Mesteacămului), n-a rezistat. La 1561 este menționat sub forma *Masztaga* și, tot acum, *Magastaga* (!) care nu mai seamănă deloc cu forma inițială (*Csánki*, p. 741; S. Márki, *Arad- és Zaránd vármegye...*, p. 194, 367).

⁸⁹ *Cacióra-Glück*, p. 168. La 1561 la Mîsca între cei ce aveau aici posesiuni sînt amintiți Wolfgang (Lupu) More și văduva lui Ioan More. Lupu More mai este menționat la *Feltelek* (așezare dispărută, lângă Mîsca) iar un Matthias More la *Gäab* (așezare dispărută, lângă Șicula) — vezi în acest sens K. Rácz, *A Zarándi egyházmegye története*, 1880, Arad, p. 102—103. La *Taars* un Matthias More este menționat ca *pauper* (*Ibid.*, p. 104).

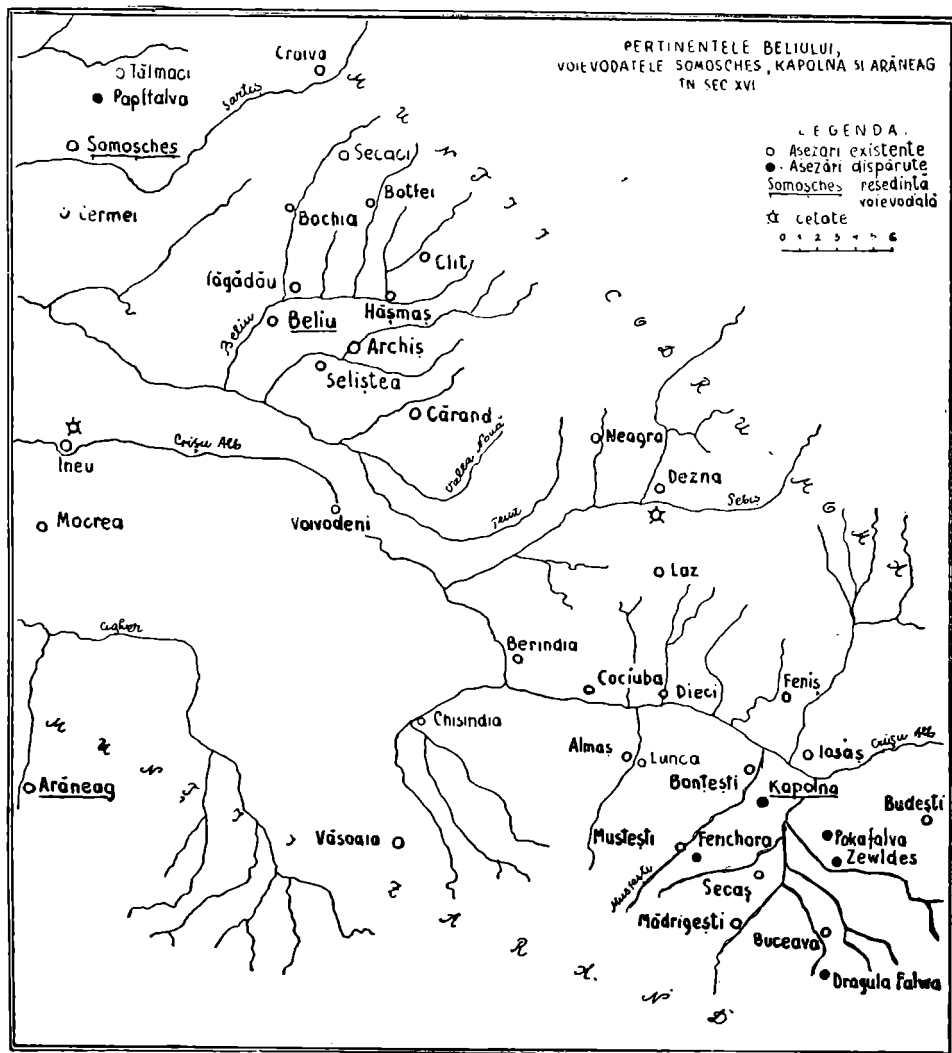
⁹⁰ Prodan, *Domeniul Șiria*, p. 83.

⁹¹ *Csánki*, p. 740.

⁹² Vasile > Văsi > Sii. Vezi tot în acest district, la 1525: „Satul lui Văsi“ (*Wazzwy falwa*) — Prodan, *Domeniul Șiria*, p. 81).

⁹³ *Csánki*, p. 729.

Sub virful Husului se găseau Mădrigești și alte trei sate, azi dispărute: Hărniciești, Sad și Sădișor. În zona Buteni — Almaș, pe Crișul Alb, o sumedenie de mici așezări, desigur românești, sînt nominalizate în urbariul din 1525: Căcărău (azi Joia Mare), *Fyztheto*, *Zerepsor* (azi dispărute) și Rostoci. *Pleska*, Plop, Almașu Mare și Mic s-au contopit dînd satul Almaș. Tot în Almaș s-a contopit și așezarea Lunca (*Lonkaa*) de unde era voievodul Nicolae Sturza, jude al nobililor din Zarand, la 1493⁹⁴. La Cehesți era cnez un *Sandor Drachucya* iar la Balth aceeași funcție o în-deplinea Vlad Stan, ambele așezări fiind azi dispărute.

⁹⁴ Veress, VI, p. 264—266.

Un alt grup de sate sînt cele ce, la 1390, deja sînt menționate ca făcînd parte din districtul Arăneag. Toate au în componență numele Arăneag (*Felse-, Zekes-, Medwes-, Also-Aranyagh*). Una din acestea poartă prefixul *Zekes*, cu sensul de „reședință, așezare de scaun”. Toate erau situate pe Valea Mare, afluent al Cigherului, unde se afla și Cernez, azi dispărută⁹⁵. În Arăneag, fără să se menționeze în care din ele, la 1494, este menționat un voievod Ladislau care slujea cu armele în cetatea Șiria⁹⁶. Ceva mai tîrziu, la 1552, în apropiere de vărsarea riului Valea Mare în Cigher, la Chier, voievodul Martin stăpînea 19 porți⁹⁷.

La 1525 din districtul *Kapolna* făceau parte și satele de pe versantul de sud al Munților Zarandului, așezate pe valea Cladovei care se varsă în Mureș mai sus de Lipova și care, așa cum am văzut, din 1390, constituiau un district aparte. În, 1439—1441 șase sate aveau în nume radicalul *Kalodva*. În 1464 sînt patru așezări între care și una *Zekes-Kalodwa*, deci cea care este reședință. La 1525 erau nominalizate iarăși șase așezări. Una din acestea trebuie să fie și acea „Cladova cnezului Nicolae” menționată la 1439⁹⁸.

Pe cursul Teuzului și afluenților săi de sub Munții Codru Moma s-a aflat în evul mediu un district românesc care a aparținut domeniilor episcopiei catolice de Oradea. În conscrierea comitatului Bihor din 1552 districtul este reprezentat astfel:⁹⁹

— Beliu	34 porți — ale episcopiei cat. Oradea
— Pertinențele Beliului	88 porți — ale episcopiei cat. Oradea
— Bochia	5 1/2 porți — ale lui Simion Botha
— <i>Kocyhkeskeer</i>	19 porți — ale episcopiei cat. Oradea
— Seliștea	15 porți — ale episcopiei cat. Oradea
— Chier și Tăgădău	19 porți — ale voievodului Martin
— Archiș	10 porți — ale episcopiei cat. Oradea
— Mocirla, <i>Brodazo</i>	14 porți — ale episcopiei cat. Oradea
— Rogoz de Beliu	27 porți — ale episcopiei cat. Oradea
Total	235 1/2 porți

Sub pertinențele Beliului trebuie să înțelegem un număr de sate românești constituite într-o unitate distinctă ceea ce nu înseamnă că următoarele enumerate nu sînt și ele tot românești, cel puțin acolo unde este menționat Simion Botha și voievodul Martin. O dovadă este că, la 1581, cînd acest district făcea parte din domeniul cetății Oradea, el se compunea din următoarele așezări: Beliu, Secaci, Agriș, Tăgădău, Neagra, Hășmaș, Groșeni, Birzești, Cărandu Mic și Cărandu Mare, Nermiș și Voivodeni¹⁰⁰. Documentul de la 1581 fiind un registru de dijme, aici este menționat și un *connumerator* în persoana lui Ștefan Corva (=Corna,

⁹⁵ La 1406 această așezare făcea parte din domeniul cetății Agrișul Mare fiind menționată între satele românești de aici. Din 1439 și pînă în 1529 ea apare între pertinențele cetății Șiria (*Csánki*, p. 728).

⁹⁶ O. Lupaș, o.c., p. 15.

⁹⁷ Arhivele Statului Oradea. Instr. Litt. (*Conscrierea din 1552*), Fasc. II, nr. 16, f. 18 (În continuare, prescurtat: *Conscrierea din 1552*).

⁹⁸ *Csánki*, p. 734.

⁹⁹ *Conscrierea din 1552*, f. 18 v.

¹⁰⁰ Arh. Stat. Oradea, fond Ep. rom.-cat. Acte econ., dos. 2617, p. 203—207.

Cornea), *crainicus*¹⁰¹. Numărul porților este însă mult mai mic, în loc de 122 numai 77 (în Beliu — 10 porți iar în restul așezărilor, 66). Faptul trebuie explicat și prin desființarea proprietății episcopiei catolice orădene în urma Reformei (1557) și redistribuirii porților în favoarea micii nobilimi locale și ea în cea mai mare parte românească aici. În lipsa datelor nu putem decât să presupunem că familia Botha avea autoritatea cea mai mare în acest district¹⁰². La 24 martie 1600 sînt menționați frunțașii satelor din acest district care au preferat să se adreseze cu pricinile lor direct lui Mihai Viteazul decât marelui căpitan al cetății Oradea: Petru voievodul din Archiș, Ștefan voievodul din Seliște, Petru voievodul din Hășmaș, Nicolaie voievodul din Talva (=Craiva?), Andrei Nicodim voievodul din Botfei, Francisc Botha atestat la 1574 în Beliu, soția voievodului din Clit, voievodul Ioan, Lupu din Bochia¹⁰³.

La 1526 s-a realizat o conscriere a satelor aparținînd de cetatea Giula (Gyula, în R.P.U.). La acea dată din domeniu făceau parte trei orașe: Giula, Bichiș, Șimand. În toate trei locuiau și români. La *Karkowczya* sînt nominalizați doi capi de familie cu numele Thomas Wayda¹⁰⁴. În registrul de socoteli al aceluiași domeniu pe anii 1524—1527 este amintit Petru voievodul din Pil (*Petro wayda de Pewl*)¹⁰⁵, după cum, ceva mai tîrziu, la Tălmaci, un jude care fusese odinioară cnez: *Michael kenez judex* (1559)¹⁰⁶.

La 10 ianuarie 1495, Ioan Corvin acordă sub formă de *nova donatio* prin documentul emanat la Șomoșcheș lui Matei Zekel (adică voievod de Zeek, Seliște) și fiului său, voievodatul de Șomoșcheș care a fost al răposatului voievod Paul de Seliște. Documentul este reîntărit la Giula, la 27 septembrie 1500¹⁰⁷. Șomoșcheș, reședința voievodatului, era o așezare importantă avînd, la 1461 și drept de vamă¹⁰⁸. În jurul său se grupau sate românești: Vinători, Cermei, Tălmaci, Cărând, Seliște (ultima lîngă Cărând). La Seliște este menționat la 1600 un voievod cu numele Ștefan. Urmau apoi o serie de așezări azi dispărute: *Hodos, Thywadar, Berekfalwa, Papffalwa* (între Tălmaci și Șomoșcheș), *Kyralmezeye, Mazzagfalwa, Belyen*¹⁰⁹. În urbaniul domeniului Giula din 1561 la *Pertinentia Samolkezy* se precizează că: „*Hi Walachi sunt, nullis ordinariis censibus tenentur, neque nonis, neque decimis. Tenentur de singulis quinque porcorum unum dare*”¹¹⁰. Această informație este deosebit de prețioasă deoarece este una din ultimele menționări documentare a unei forme străvechi de obligație față de feudal a românilor. De data aceasta însă nu este vorba de „*quingagesima ovium*” ci de „*quingagesima porcorum*”!

Persistența instituției cneziale pe domeniul Șomoșcheș este dovedită și de menționarea, la 1659, în așezarea *Balintszeg* (la 1500, *Belyen*, probabil Băleni) a lui Lupul, Toma, Bălaj și Ignat fiii lui Demetrius Kenez,

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² Vezi și un voievod Botha, la Neagra (*Caciara-Glück*, p. 168).

¹⁰³ *Tört. Tár*, 1884, p. 249.

¹⁰⁴ E. Veress, *Gyula város okl.*, p. 87—88.

¹⁰⁵ *Ibid.*, p. 106.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 325.

¹⁰⁷ Prodan, *Domeniul Șiria*, p. 86; Șt. Pascu, *Din trecutul județului Arad. Populația medievală pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, în *Ziridava*, 1980, p. 21.

¹⁰⁸ *Csánki*, p. 743.

¹⁰⁹ *Tört. Tár*, 1884, p. 249; A. Veress, o.c., p. 42.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 351.

eliberați din iobăgie prin răscumpărare¹¹¹. Este soarta pe care au avut-o și alți cnezi ajunși să-și poarte funcția ca nume de familie, nerenunțând la vechimea și importanța ei, dar decăzuți în stare de iobăgie.

Un district românesc trebuie să fi fost și cel care regrupa satele de pe valea Sebișului având centrul probabil la Dezna, așezare atestată la 1318 prin castelanul cetății de aici dar despre care astăzi știm încă prea puține lucruri.

Zarandul și cîmpia Aradului se integrează deci armonic în unitatea de organizare social-politică a teritoriului locuit de români. În spațiu aria de răspîndire a instituțiilor specifice cuprinde, practic, depresiunea Zarandului și cîmpia de la Crișul Negru și pînă jos, la Mureș. În timp, ea înseamnă întregul ev mediu, de la apariția documentelor feudale și oîină în veacul al XVIII-lea.

ANEXA

LISTA SATELOR DIN ZARAND ȘI CÎMPIA ARADULUI, VOIEVOȚII ȘI CNEZII ACESTORA ÎN EVUL MEDIU*

- ACIUA, azi Avram Iancu, com. Virfurile, j. Arad. 1366: cn. Șerban (Pascu, *Voievodatul*, III, p. 519).
- ARĂNEAG, com. Tîrnova, j. Arad. 1493: vv. Ladislau (S. Márki, *Arad vm.*, p. 501—502).
- ARCHIȘ, com., j. Arad. 1600: Peter vajda (*Tört. Tár*, 1884, p. 249).
- BAIĂ DE CRIȘ, com., j. Hunedoara. 1523: vv. Ștefan Moga (*Pascu-Hanga*, p. 127).
- BALDOVIN, com. Baia de Criș, j. Hunedoara. 1525: Bulzalb kenez, Dan kenez (Prodan, *Domeniul Șiria*, p. 63).
- BALTH (a.d., la vest de Hălmașiu). 1525: Wlad Zthan kenez (*Ibid.*, p. 92).
- BĂIȚA com., j. Hunedoara. 1451: vv. Moga și fiii săi Mihai și Sandrinus — împreună cu districtele Hălmașiu și Kopolna (*Csánktz*, p. 753).
- BĂSĂRĂBIȚA, a. înglobată în Prăvăleni, com. Vața de Jos, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (Prodan, *Domeniul Șiria*, p. 71).
- BELIU com., j. Arad. 1574: vv. Francisc și Alexandru Botha (S. Márki, *A Fekete Körös és vidéke*, p. 38).
- BELYEN, BALINTSZEG (a. d. lg. Vinători, com. Mișca, j. Arad). *Înainte de 1495*: vv. Pavel, răposat la data întocmirii documentului; 1495, reconfirmat la 1500: vv. Matei de Seliște (Zekel Mathe) și fratele acestuia, Nicolae; a. făcea parte din voievodatul de Șomoșcheș (E. Veress, *Gyula város okl.*, p. 36); 1659: Lupul, Toma, Balazs și Ignat, fiii lui Demetrius Kenéz sint eliberați din iobăgie (ASO, Fond C, Prot. act. regnic., t. IV, f. 56—56 v.).
- BEREKFALWA (a. d., pe lg. Șomoșcheș, j. Arad). *Înainte de 1495*: vv. Pavel, răposat la data întocmirii documentului; 1945, reconfirmat la 1500: vv. Matei de Seliște (Zekel Mathe) și fratele acestuia, Nicolae; a. făcea parte din voievodatul de Șomoșcheș (E. Veress, o.c., p. 36).
- BERINDIA, com. Buteni, j. Arad. 1746: cn. Betea (O. Lupaș, o.c., p. 24).
- BIRTIN, com. Vața de Jos, j. Hunedoara. 1445: vv. Ștefan (*Hurmuzaki*, XV/1, p. 33).

¹¹¹ Arh. Stat. Oradea, *Protoc. act. regnic.*, t. IV, f. 56—56 v.

* Abrevierile bibliografice sînt cele folosite în notele din studiul care precede lista noastră. Alte abrevieri: a.=așezare; cn.=cnez; com.=comună; d.=dispărută; j.=județul; lg.=lingă; por.=poartă (în sensul de unitate impozabilă); vv.=voievod. Menționăm că studiul a fost redactat în ianuarie 1989.

- BLĂJENI com., j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (Prodan, *Domeniul Șiria*, p. 76).
- BOCHIA, com. Beliu, j. Arad. 1600: vv. Farkas (=Lupu) — „Tört. Tár“, 1884, p. 249.
- BONTÊȘTI, com. Gurahonț, j. Arad. 1525: Theodor Wana (sau Vrana) kenez (Prodan, *Domeniul Șiria*, p. 83); 1746: cn. Iosif (O. Lupaș, o.c., p. 23).
- BOTFEI, com. Hășmaș, j. Arad. 1597: Nikodin Andras (Veress, vol. V, p. 66).
- BRAD oraș, j. Hunedoara. 1404: Ioan woywoda; 1445: vv. Ioan (Pascu, *Voievodatul*, III, p. 522—523).
- BROTUNA, com. Vața de Jos, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (Prodan, *Domeniul Șiria*, p. 69).
- BUCEAVA, azi Buceava-Șoimuș, com. Brazii, j. Arad. 1493: cn. Ștefan (S. Márki, *Aradvármegye és Arad*, p. 501—502); la 1525: erau trei a. cu acest nume: Buchawa — vv. Stephan Moga, Zthan Fawr kenez, Felse Buchawa — vv. Stephan Moga. La prima dintre aceste a. se precizează: „pertinet ad Kapolna“ (Prodan, *Domeniul Șiria*, p. 71—72).
- BUCES com., j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (*Ibid.*, p. 75).
- BUCUREȘCI com., j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga, Michael kenez Plese (*Ibid.*, p. 64).
- BULZÊȘTII DE SUS com., j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (*Ibid.*, p. 79).
- CĂPĂLNAȘ, com. Birciș, j. Arad. 1493: cn. Dan (S. Márki, o.c., p. 501—502).
- CĂPRUȚA, com. Bîrzava, j. Arad. 1493: cn. Bogdan (*Ibid.*).
- CĂRACI, com. Baia de Criș, j. Hunedoara. 1525: Johannes kenez (Prodan, *Domeniul Șiria*, p. 60).
- CERMEI com., j. Arad. *Înainte de 1495*: vv. Pavel, răposat la data întocmirii documentului; 1495, reconfirmat la 1500: vv. Matei de Seliștea (Zekel Mathe) și fratele acestuia, Nicolae; a. făcea parte din voievodatul de Șomoșcheș (E. Veress, *Gyula város okl.*, p. 36).
- CHIER, com. Tirnova, j. Arad. 1552: Martini Vayvoda — por. 19, împreună cu a. Tăgădău (*Conscrierea din 1552*, f. 18).
- CHIUNGWL (a.d., pe domeniul cetății Șiria). 1525: vv. Stephan Moga, Simon kenez Luca (Prodan, *Domeniul Șiria*, p. 76).
- CHYEHESTH (a.d., pe domeniul cetății Șiria). 1552: Sandor Drachuya kenez (*Ibid.*, p. 92).
- CIUNGANI, com. Vața de Jos, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga, Zawarws (sau Ztavarws) kenez (*Ibid.*, p. 70).
- CLADOVA, com. Păuliș, j. Arad. 1439: „Cladova cnezului Nicolae“ (*Csánki*, p. 734).
- CLIT, com. Hășmaș, j. Arad. 1514: vv. Mircea (*Caciora-Glück*, p. 162); 1600: „Clyti vajdáné öcsösövel“ (=soția vv. din Clit, cu fratele mai mic) — „Tört. Tár“, 1884, p. 249.
- COCIUBA, com. Dieci, j. Arad. *Sfîrșitul sec. XVI*: vv. Botha (*Caciora-Glück*, p. 168).
- CRAIVA com., j. Arad. *Înainte de 1495*: vv. Pavel, răposat la data întocmirii documentului; 1495, reconfirmat în 1500: vv. Matei de Seliștea (Zekel Mathe) și fratele acestuia, Nicolae (E. Veress, o. c., p. 36).
- CRĂCIUNEȘTI, com. Băița, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (Prodan, *Domeniul Șiria*, p. 66).
- CRÎȘCIOR, comună suburbană a orașului Brad, j. Hunedoara. 1404: vv. Boalya (=Bălea, Bălea) fiul lui Boar (S. Márki, o.c., p. 356); 1411: „jupanii“ Bălea și Laslău (Pascu, *Voievodatul*, III, p. 523); 1415: comitele de Timiș condamna la moarte pe „Boalya woywoda de Krestor“ (S. Márki, o.c., p. 302).
- CURECHIU, com. București, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (Prodan, *Domeniul Șiria*, p. 64).
- DOBROȚ, com. Tomești, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (*Ibid.*, p. 62).
- DUMBĂVIȚA, com. Bîrzava, j. Arad. 1743: cn. Ioan Ciucurita „actualis knees“ (O. Lupaș, o.c., p. 22).
- DUPĂ PIATRĂ, com. Buceș, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (Prodan, *Domeniul Șiria*, p. 76).
- FELNAC, com., j. Arad. 1484: Ladislau „waywoda de Fellak“ (*Caciora-Glück*, p. 160).
- FENEWPATAKA (a.d., pe lg. Ribîța, j. Hunedoara — *Suciu*, vol. II, p. 327 sau Brad?). 1445: „Johannes de Fenywpataka“ (*Hurmuzaki*, XV/1, p. 33).
- FENIȘ, com. Gurahonț, j. Arad. 1746: cn. Lazăr (O. Lupaș, o.c., p. 23).

- FERICHORA (contopită în Mustești, com. Gurahonț, j. Arad). 1525: Istwan Cwka kenez (Prodan, *Domeniul Țiria*, p. 46).
- GROHOT, com. Bulzești de Sus, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (*Ibid.*, p. 78).
- GYOS (a.d., la sud de Șemlac, j. Arad). 1339: vv. Bogdan și frații săi într-un conflict cu magistrul Teudos (*Caciara-Glück*, p. 160).
- HÄLMAGIU com., j. Arad. 1359: „Bybarch woyuoda Olakorum de Holmad“ (*Doc. Rom. Hist.*, C, vol. XI, p. 452—453); 1445: vv. Moga de Hălmagiu (*Caciara-Glück*, p. 162); 1446: vv. Moga (Hurmuzaki, I/2, p. 729); 1451: vv. Moga și fiii săi Mihai și Sandrinus (O. Lupaș, o.c.p. 14); 1514: Ștefan, Ioan și Mihai „fiii voievodului de odinioară Petru Moga de Hălmagiu“ (*Caciara-Glück*, p. 162); 1577: vv. Lupu (Moga) (*Ibid.*); 1600: vv. Lupu Moga de Hălmagiu, jude al nobililor din comitatul Zarand (Veress, VI, p. 264—266).
- HĂȘMAS com. j. Arad. 1600: „Péter vajda“ („Tört. Tár“, 1884, p. 249).
- HĂRTĂGANI, com. Băița, j. Hunedoara. 1525: vv. Ștefan Moga (Prodan, *Domeniul Țiria*, p. 65).
- HODOȘ (a.d., lg. Vinători, j. Arad). *Înainte de 1495*: vv. Pavel, răposat la data întocmirii documentului; 1495, reconfirmat în 1500: vv. Matei de Seliște (Zekel Mathe) și fratele acestuia Nicolae — a. făcea parte din voievodatul de Șomoșcheș (E. Veress, *Gyula város okl.*, p. 36); 1746: cn. Onu Bocatos (O. Lupaș, o.c., p. 23).
- IARAZLO FALWA (a.d., pe lg. Secaci, com. Beliu, j. Arad). 1525: Merche kenez (Prodan, *Domeniul Țiria*, p. 46).
- IERMATA NEAGRA, com. Zerind, j. Arad. 1241: vv. de Geroh (*Caciara-Glück*, p. 157).
- IOSAȘ, com. Gurahonț, j. Arad. 1396: Ștefan woyvuoda (Pascu, *Voievodatul*, III, p. 523).
- IWANCHY (a.d., la sud de Cladova, j. Arad). 1518: vv. Lazar — probabil voievod pe toată valea Cladovei (O. Lupaș, o.c., p. 16).
- KAPOLNA (a.d., lg. Crișul Alb, între Bontesti și Buceava-Șoimuș; în 1439 era sediul unui district cu 45 sate și 5 predii — *Suciu*, II, p. 348). 1451: Iancu de Hunedoara întărește pe vv. Moga asupra voievodatelor *Kapolna*, Hălmagiu și Băița pe care le-a stăpinit și înainte, împreună cu fiul său Mihai și cu celălalt fiu, Sandrinus (S. Márki, o.c., p. 360; Prodan, *Domeniul Țiria*, p. 71, 86).
- KAROWDEVA, a.d., pe lg. Șomoșcheș. *Înainte de 1495*: vv. Pavel, răposat la data întocmirii documentului; 1495, reconfirmat în 1500: vv. Matei de Seliște (Zekel Mathe) și fratele acestuia, Nicolae — a. făcea parte din voievodatul de Șomoșcheș (E. Veress, o.c., p. 36).
- KAYNELESTH (a.d., undeva pe lg. Băița, j. Hunedoara). 1525: vv. Stephan Moga (Prodan, *Domeniul Țiria*, p. 66).
- KELEMENESTH, (a.d., pe lg. Crăciunești, com. Băița, j. Hunedoara). 1525: vv. Stephan Moga (*Ibid.*).
- KEWELESTH, (a.d. pe lg. Tomești, j. Hunedoara). 1525: vv. Stephan Moga (*Ibid.*), p. 62.
- KUKUYESTH (a.d., adnotare pe margine: *pertinet ad Kapolna*). 1525: vv. Stephan Moga (*Ibid.*, p. 73).
- KYS KAPOLNE (a.d., pe lg. *Kapolna*, j. Arad). 1525: Thornya kenez (*Ibid.*, p. 90).
- LAZ, com. Dezna, j. Arad. 1561: cn. Tol Nikle (!) — „Tört. Tár“, 1895, p. 367.
- LEAȚ, com. Tomești, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (Prodan, *Domeniul Țiria*, p. 63).
- LONKAA (a.d., contopită în Almaș, j. Arad). 1493: vv. Nicolae Sturza, jude al nobililor din Zarand (Veress, VI, p. 264—266); 1525: Petrus Kelye Krainic (Prodan, *Domeniul Țiria*, p. 91).
- LUNCOIU, azi Luncoiu de Jos și de Sus, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (*Ibid.*, p. 68).
- MARRA FALWA (a.d., în părțile Țiriei, j. Arad). 1525: Marra Vazika kenez (*Ibid.*, p. 81).
- MAZZAGFALWA (a.d., pe lg. Șomoșcheș, j. Arad). *Înainte de 1495*: vv. Pavel, răposat la data întocmirii documentului; 1495, reconfirmat în 1500: vv. Matei de Seliște (Zekel Mathe) și fratele acestuia, Nicolae — a. făcea parte din voievodatul de Șomoșcheș (E. Veress, *Gyula város okl.*, p. 36).

- MIHĂILENI, com. Buceș, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga, Merre kenez (Prodan, *Domeniul Țiria*, p. 74—75).
- MUSTEȘTI, com. Gurahonț, j. Arad. 1525: Georgius Muzta kenez (*Ibid.*, p. 83).
- MYKLOSFALVA (a.d., în părțile Țiriei, j. Arad). 1475: „Wayda de Myklosfalwa” (*Csánki*, p. 740).
- NAGOIZA, NAGOJA (a.d., pe lg. Curechiu, com. București, j. Hunedoara). 1525: Stephan Moga (Prodan, *Domeniul Țiria*, p. 67).
- NĀDAB, sat aparținând orașului Chișineu Criș, j. Arad. 1401: Stefan, fiul vv.-ului de Nădab ajunge comite de Zarand; 1402: același ajunge vicevoievod al Transilvaniei (*Stephanus, filius voyvodae de Nadab vicevoievoda Transilvaniae*) — Pascu, *Voievodatul*, III, p. 523; 1423: vv. Toma de Nădab (O. Lupaș, o.c., p. 13).
- NEAGRA, com. Dezna, j. Arad. 1597: vv. Botha de Neagra (*Caciara-Glück*, p. 168).
- OBIRȘIA, com. Tomești, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga, Andreas kenez (Prodan, *Domeniul Țiria*, p. 61).
- ORMINDEA, com. Băița, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (*Ibid.*, p. 67).
- PAPFFALWA (a.d., între Tălmăciu și Șomoșcheș, j. Arad). *Înainte de 1495*: vv. Pavel, răposat la data întocmirii documentului; 1495, reconfirmat în 1500: vv. Matei de Seliște (Zekel Mathe) și fratele acestuia, Nicolae — a. făcea parte din voievodatul de Șomoșcheș (E. Veress, o.c., p. 36).
- PEȘTERA, com. Băița, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (Prodan, *Domeniul Țiria*, p. 66).
- PILU com., j. Arad. 1527: „Petro Wayda de Pewul” (E. Veress, o.c., p. 106).
- POTINGANI, sat aparținând orașului Brad, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (Prodan, *Domeniul Țiria*, p. 77).
- PRAVĂLENI, com. Vața de Jos, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (*Ibid.*, p. 70).
- RAKOS (a.d., între Hărtăgani și Trestia, j. Hunedoara). 1525: vv. Stephan Moga (*Ibid.*, p. 65).
- RIBICIOARA, com. Ribița, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (*Ibid.*, p. 77).
- RIBIȚA com., j. Hunedoara. 1404—1415: vv. Bălea (Bolea) și fiul său Vasile („*Transilvania*”, XLVIII, 1917, p. 18); 1445: vv. Șerban și Ioan de Ribița (*Hurmuzaki*, vol. XV/1, p. 33); 1525: vv. Stephan Moga (Prodan, *Domeniul Țiria*, p. 77).
- RIȘCA, com. Baia de Criș, j. Hunedoara. 1525: Andreas vayda (*Ibid.*, p. 59).
- RIȘCULIȚA, com. Baia de Criș, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (*Ibid.*, p. 63).
- RUDA, sat aparținând orașului Brad, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (*Ibid.*, p. 69).
- SECAȘ, com. Brazil, j. Arad. 1597: vv. Petru More (*Caciara-Glück*, p. 168).
- SELIȘTEA, com. Cărand, j. Arad. 1495, reconfirmat în 1500: vv. Matei de Seliște (Zekel Mathe) și fratele acestuia, Nicolae (E. Veress, o.c., p. 36); 1600: Zekely Istvan vajda („*Tört. Tár*”, 1884, p. 249).
- SÎRBI, com. Hălmăgel, j. Arad. 1525: „Stephanus kenez habet vineam, boves VI” — în *Also Raczfalw* (=Sîrbii de Jos); „Michaelis wayvode habet vineam, boves VIII, Ec. IIII, Oues XL. Demien vayda h(abet) vineam, boves VIII, ec. XVI, oues IIII. Petrus Balasfi kenez. Intre *equites libertini* este menționat și un Georgius Wayda (Prodan, *Domeniul Țiria*, p. 53, 54—55).
- STĂNIIA, com. Buceș, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga, Marco kenez, Demetrius kenez (*Ibid.*, p. 75).
- STEJĂREL, com. Luncoiu de Jos, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga — a. se numea pe atunci Scroafa (*Scrophia*) — (*Ibid.*, p. 68).
- ȘEBIȘ oraș, j. Arad. 1746: cn. Petru Hazi (O. Lupaș, o.c., p. 23).
- ȘICULA com., j. Arad. 1746: cn. Florea (*Ibid.*).
- ȘOIMUȘ, înglobat în Buceava-Șoimuș, j. Arad. 1493: cn. Stanislau (S. Marki, o.c., p. 501—502).
- ȘOMOȘCHEȘ, com. Cermi, j. Arad. 1495: vv. Pavel, răposat la această dată; 1495, reconfirmat în 1500: vv. Matei de Seliște (Zekel Mathe) și fratele acestuia, Nicolae, stăpînesc voievodatul de Șomoșcheș (E. Veress, o.c., p. 36).
- TAGĂDAU, com. Beliu, j. Arad. 1552: Martin vayvoda por. 19, împreună cu a. Chier (*Conscrierea din 1552*, f. 18).

- TALMACI, com. Craiva, j. Arad. *Înainte de 1495*: vv. Pavel, răposat la data întocmirii documentului; 1495, reconfirmat la 1500: vv. Matei de Seliștea (Zekel Mathe) și fratele acestuia, Nicolae (E. Veress, o.c., p. 36); 1599: Michael kenez, judec (Ibid., p. 325).
- THYWADAR (a.d., pe lg. Șoșmoșcheș, j. Arad). *Înainte de 1495*: vv. Pavel, răposat la data întocmirii documentului; 1495, reconfirmat la 1500: vv. Matei de Seliștea (Zekel Mathe) și fratele acestuia, Nicolae (E. Veress, o.c., p. 36).
- TÎRNAVIȚA, com. Hălmăgel, j. Arad. 1525: vv. Stephan Moga, Nagomiria kenez (Prodan, *Domeniul Țiria*, p. 61).
- TOMEȘTI com., j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (Ibid., p. 62).
- TRESTIA, com. Băița, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (Ibid., p. 65).
- ȚARĂȚEL, sat aparținând orașului Brad, j. Hunedoara. 1404: vv. Bolya (= Bălea Bălea) fiul lui Boar de Crișcior (S. Márki, o.c., p. 356).
- ȚEBEA, com. Baia de Criș, j. Hunedoara. 1525: Andreas kenez — în Țebea (Czebe) și Janus crainik în Țebea de Jos (Also Czebe) — Prodan, *Domeniul Țiria*, p. 59).
- VACA, azi Crișan, com. Ribița, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (Ibid., p. 73).
- VALEA BRADULUI, lg. Brad, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (Ibid., p. 74).
- VALEA MARE DE CRIȘ, com. Tomești, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (Ibid., p. 69).
- VAȚA DE JOS com., j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga, Stephanus kenez, Barbul kenez (Ibid., p. 72).
- VAȚA DE SUS, com. Vața de Jos, j. Hunedoara. 1525: vv. Stephan Moga (Ibid.).
- VĂSOAIA, com. Chisindia, j. Arad. 1746: cn. Petru Cerb (O. Lupaș, o.c., p. 23).
- VINĂTORI, com. Mișca, j. Arad. *Înainte de 1495*: vv. Pavel, răposat la această dată; 1495, reconfirmat la 1500: vv. Matei de Seliștea (Zekel Mathe) și fratele acestuia, Nicolae (E. Veress, o.c., p. 36).
- WALYA LONGA (a.d., înglobată în Luncoiu de Jos, j. Hunedoara). 1525: vv. Stephan Moga (Prodan, *Domeniul Țiria*, p. 69).
- WAZZWY FALWA (a.d., pe lg. Dezna). 1525: „Thodoran kenez, pauper“ (Ibid., p. 81).
- WY FALW (a.d., contopită în Buteni, j. Arad). 1525: vv. Stephan Moga (Ibid., p. 79).
- ZDRAPȚI, sat component al com. Crișcior, j. Hunedoara. 1404: vv. Bolya (= Bălea, Bolea), fiul lui Boar de Crișcior („*Transilvania*“, XLVIII, 1917, p. 18).
- ZELDISSOR (a.d., identică probabil cu a.d. Zeldesel, pe lg. Iacobini, j. Arad) 1525: vv. Stephan Moga — adnotare pe margine: „*pertinet ad Kapolna*“ (Prodan, *Domeniul Țiria*, p. 73).